

UKRAJINSKO-SRPSKE KOMUNIKACIJE KROZ HISTORIJU: KONTAKTI, TIPOLOGIJA, STILISTIKA

U istoriji ukrajinsko-srpskih veza jednu od značajnih tema predstavlja proces srpskih migracija na prostor južne i istočne Ukrajine sredinom 18. stoljeća. Problem istraživanja je povezan s metodološkim principima slavistike 19. stoljeća i narednog doba sovjetske slavistike. U istraživanjima dominirala je apologija ruske carističke politike u koloniziranju ukrajinskih terena. Ukrajinska je nauka carističkoga doba, zbog političkih stega pokušavala oprezno ukazati na negativne posljedice takvih migracija, najprije za sudbinu Zaporožke Siči. U referatu su seobe Srba sredine 18. stoljeća prema Ruskome carstvu sagledavaju se s različitih gledišta. Osim političkih motivacija doseljavanja, iskorištavanja srpskih traganja za "spasom" u jedinovjernoj Rusiji, svjetonazor srpskih doseljenika sagledan je i kao jedan od izraza baroknog slavizma. Mit o Rusiji kao spasiteljici doživljava zakoniti poraz, doseljenici su iskorišteni u rušenju ukrajinske neovisnosti, zatim su asimilirani. Novoserbija i Slavenoserbija su bile potrebne carizmu samo kao mamac za iskorištavanje srpske mase u carističkoj ekspanziji, kao instrument u rušenju ukrajinskog kozaštva kao okosnice naroda. Sudbina srpskih doseljenika je bila slična sudbini Ukrajinaca koji su bili objektom asimilacije. Međutim, migracijski procesi su reflektirani u toponimiji, književnosti, povijesnim istraživanjima, interetničkim odnosima na prostoru jugoistočne Ukrajine. Prikazan je nastanak toponimije doseljenika na mjestu postojećih ukrajinskih naziva, nestanak ili opstanak srpskog nazivlja u narednim povijesnim razdobljima. Ukazano je na srpsko porijeklo niza poznatih predstavnika ukrajinskog društva u narednim razdobljima. Ukrajinsko-srpske veze 18. Stoljeća su samo jedan od etapa u trajnim, plodnim vezama između dva naroda, u ovom kritičnom razdoblju iskorišteni su carizmom u tradicionalnom ruskom antiukrajinizmu kao izraz imperijske politike carizma.

Ključne riječi: ukrajinsko-srpske veze, Slavenoserbija, Novoserbija.

U povijesti etnokulturnih procesa na terenima Ukrajine svoje mjesto ima srpska komponenta, proučavanje koje zahtijeva sistematski, interdisciplinarni pristup u sinkronom i dijakronijskom sagledavanju. Uvjetno ćemo ocrtati neka glavna historijska razdoblja s obilježavanjem nekih osobina vremenskog prostora.

* yevgpan9@gmail.com

Etnogenetski aspekt podrazumijeva problem povezanosti slavenskih plemena (i) s terenima Ukrajine, odnosno s geografskim lokalitetima koji su obilježeni određenim slavenskima grupiranjima u daljim kretanjima. Migracijska maršruta između ukrajinskih prostora i Balkana predstavlja prastari put, markiran kulturom Kukuteni – Trypillja. Dakle, slavenska kretanja su ostvarivana već uhodanim putom. Zaslužuje pažnju proučavanje procesa prenošenja arhaičkih rudimenata u kulture narednih razdoblja i učešće prethistorijskoga supstrata u etnogenetskom razvoju na terenima slavenskih zajednica. Fenomen Trypiljsko-kukutenskog kulturno-historijskoga zajedništva ukazuje na etnički aspekt problema, povezanog s pitanjem prenošenja prahistorijskih rudimenta i mogućih refleksija u supstratu praslavenskoga sloja. Za našu temu važan je ocrtni smjer prastarih kretanja prostorima, s kojima će kasnije biti povezan nastanak praslavenskog odnosno slavenskih etnija. Indoeuropski problem, osim drugih područja također neminovno podrazumijeva kulturni kontekst doba eneolita u Ukrajini (Zalizniak, 1999; Etnična istoriia davnoi Ukrainy, 2000; Pavliuk, 2006).

Upadanja na ukrajinske prostore nomada iranogovorne skupine, poznatih kao Skiti, zatim Sarmata i drugih etnija su odigravala svoju ulogu u formiranju slavenskih zajednica. Dolazi do slavenoiranskih prožimanja s preuzimanjem Slavenima određenih tradicija stepskih naroda, uključujući i vjerovanja, povezana s svjetonazorskim sadržajem. U etnonimiji slavenskih plemenskih skupina odjekuju iranogovorni počeci, naziv vezan za etničku skupinu Srba, kao i drugih slavenskih plemena, nastaje u procesu slavenoiranskih interetničkih komunikacija. Postupno premještanje slavenskih zajednica prema jugo-zapadnim terenima Ukrajine gdje je populacija karpatskih predjela imala svoju ulogu u etničkoj nadogradnji, obilježava dalje kretanje etnikuma s osnovom *Srb-* ukrajinskim prostorima (Ukrajinski Karpati. Etnogeneza – arheologija – etnologija 2014; Kugutjak 2018).

Pronicanje slavenskih plemena prema Balkanu odvijalo se u trajnom vremenskom razdoblju, u postupnom prožimanju slavenskog i balkanskoga življa u čemu je poseban značaj imalo gospodarstvo. Osnovne grane gospodarstva srodne u načinu proizvodnje, terminologiji i drugim osobinama pogodovala su zbližavanju slavenskih i balkanskih populacija s asimiliranjem lokalnog stanovništva najprije kroz jezik Slavena koji se ukorjenjuju na Balkanu. Zemljoradnja i stočarstvo su kao dominirajuće grane gospodarskog života morale imati slične osobine koje su zbližavale slavenske i balkanske etnije na što upućuje ukrajinska terminologija koja ima podudarnosti u srpskoj. Razdoblje i prostor kretanja od stepskih, zatim zapadnoukrajinskih karpatskih prostora prema balkanskim obilježeno je određenim tragovima koji bi morali upućivati na analogije u etničkoj kulturi, što zahtijeva komparativnog proučavanja. Postojeća znanstvena

baza s ukrajinske strane ukazuje na nužnost i mogućnost takvih usporedbi, posebice u arheološkom, zatim etnografskom, lingvističkom i drugim aspektima. Neophodno je usporediti lingvistički, arheološki, etnografski materijal i drugu građu duhovne i materijalne kulture stanovništava s područja Ukrajine i Srbije (Seheda, 2001; Kobza, 2002; Khobzei, 2002; Hurska, 2006; Zhajvoronok, 2006; Khobzei, 2013).

Nastanak staroukrajinske državnosti, poznate u srednjem vijeku kao Rus'ka zemlja (Nestor), odnosno Rus', uz paralelni naziv Ukrajina obilježen je razvojem etnokulturnih procesa, povezivanjem slavenskih etnosa, između kojih različiti izvori spominju i plemensku formaciju Srba, što upućuje na uključenost tog plemena u etničku strukturu starokijevske državnosti. Možemo govoriti o razdoblju povezanosti u razdoblju općeslavenskog zajedništva, zatim o napuštanju prostora istočnoslavenske zajednice i kretanju prema sadašnjim terenima Srbije. U duhovnoj kulturi slavenska plemena prebivaju u fazi sličnih mnogobožaćkih vjerovanja, zatim u kršćanskoj vjeri, što ima svoju kontaktnu, tipološku izraženost. Duhovna kultura izražavana i kroz sistem vjerskih predodžbi pretkršćanskoga razdoblja te je mnogobožaćki panteon na prostoru suvremene Srbije i Ukrajine izričito blizak, što se reflektira u toponimiji, hidronimiji i drugom lingvističkom materijalu koji odražava mitske predodžbe slavenskih etnija pretkršćanskoga razdoblja (Митрополіт 1965). Zato je važan zadatak komparativnoga proučavanja – prikaz analogija u ojkonomiji na terenima raseljavanja od ukrajinskog do suvremenog srpskog područja, prikaz podudarnosti u mnogobožaćkom panteonu. Savremena ukrajinska znanost pruža dovoljno bogatu građu za takva kompariranja (Poritska, 2004; Khudash, 2006; Khudash, 2012).

Snažan poticaj za dalje komunikacije pružalo je kršćanstvo koje je imalo dominirajući značaj u komunikacijama između slavenskog istoka i juga, odnosno između prostora naroda uključenih u bizantsku crkvenu tradiciju. Uvođenje kršćanstva 988. kijevskim knezom Volodymyrom je otvaralo prostor za dinamiku komunikacija. Međutim, i u prethodnim izražajima uključivanja kijevske vladajuće elite u bizantski duhovni svijet dolazi do komuniciranja s pravoslavnom crkvom. Tema crkvenih veza, koja je u više od dvjestogodišnjem razdoblju velike slavistike privlačila značajnu pažnju, zahtijeva koncentrirani, sistematski prikaz neposrednih komunikacija između državnih prostora starokijevske i starosrpke crkve. Povezanost, obilježena ulogom crkve se rezultirala dinamičnim razvojem kulture, književnosti, što se razvijalo prema zakonima spojenih sudova.

Važno je istaći da je staroukrajinska kultura imala značaj posredništva između slavenskog juga, gdje je kršćanstvo poznato Slavenima ranije od istočnoslavenskih formacija. Kijevska, odnosno staroukrajinska crkva širila se prema sjeverno-istočnim terenima, odnosno na Moskovsku kneževinu u njenom kasnijem nastanku i porastu. Za razliku od

staroukrajinske, kijevske državnosti, moskovska nije doživjela takvu intervenciju od strane azijskih najezda, manevrirajući putem kompromisa i suradnje s tatarskom hordom, što je dovelo do formiranja tamo slavenotatarskog zajedništva. Međutim, Kijev u svom obnavljanju i nadalje sudjeluje u potpori Moskovijski, čemu je početak dao kijevski knez Jurij Dolgorukij, osnivač Moskve 1147. Kijevska tradicija se širila na istočni prostor, budući obogaćena prethodnim i aktualnim južnoslavenskim utjecajima, sudjelujući u stvaranju, razvoju kulture Moskovijske, nastale kasnije u odnosu na Kijevsku državnu koja je već ukorijenila kršćanstvo i širila ga dalje prema istočnim predjelima.

Pad staroukrajinske srednjovjekovne državnosti 1240–1241. zbog mongolo-tatarske najezde dovodi ukrajinski etnos do gubitka velikih dosezanja prethodnog razdoblja. Prethodna dinamična komunikacija s slavenskim jugom je otežana intervencijom etnički, politički, vjerski tuđeg osvajača. Međutim, tatarski jaram je tek privremeno oslabio dinamiku kulturne cirkulacije, koja se obnavlja s novom snagom upravo zbog neophodnosti potpore ukrajinskoj crkvi u njenom preporodnom oporavljanju zbog azijske invazije.

Uz tatarsku intervenciju, pravoslavna Rus'-Ukrajina suočavala se s problemom poljske ekspanzije, rezultatom koje na zapadu gubi neovisnost značajan dio staroukrajinske državnosti – Galyc'ko-Volyns'ka kneževina. Društveno-političko stanje ukrajinskih regija na zapadu u sastavu Velike kneževine Litvanske je obilježeno uključivanjem u kulturu susjedne državnosti, sve do nastanka Poljsko-Litvanske unije koja je donosila problem sudaranja pravoslavne i katoličke konfesije. U okolnostima napetog konfrontiranja na jugo-istočnoj i sjeverno-zapadnoj stranama ukrajinskih etničkih terena dolazi do obnavljanja kontakata s slavenskim jugom, tradicionalno doživljavanog kao saveznički, najprije zbog istovjerskog karaktera kultura. Logikom povezanosti bio je drugi južnoslavenski utjecaj na staroukrajinsku kulturu gdje svoje mjesto zauzima i srpski faktor.

Osim crkvenog karaktera povezivanja, dolazi do etničkih kontakata, posebno u razdoblju postupne osmanlijske ekspanzije na Balkanu, kada su južnoslavenski narodi, suočeni s problemom opstanka u konfrontiranju s vjerski, etnički tuđim osvajačima, primorani tražiti sigurnost u vjerski srodnim sredinama. Posve je logično da su određene srpske migracije prema istočnoslavenskim terenima ostvarivane tijekom 15–16. stoljeća, kada su u ukrajinskim predjelima fiksirani tragovi srpskih doseljenika.

U srpskoj sredini se moralo znati o kozacima. Kozništvo, odnosno udruge slobodarskih jahača-ratnika, na izgled nova društvena i vojna kategorija ukrajinskog društva je nastavljala prastaru militantnu tradiciju, prisutnu na ukrajinskim terenima još u dubokoj prošlosti. Naoružani jahači

su poznati na ukrajinskim terenima još iz doba iranogovornih nomada od kojih su preuzimali ratne tradicije praslavenske formacije. Srednjovjekovna Rus'ka zemlja se širila zahvaljujući vojnoj organiziranosti, poznatoj kao družina na čelu s knezom. Bez obzira na mongolo-tatarsku invaziju, koja je srušila i bez toga slabo organiziranu u smislu centralizirane državnosti Kijevsku Rus', dolazilo je do obnavljanja glavnih osnova društva. Duhovnu je predstavljala crkva, civilizacijsku – obnova ratne kategorije jahača, poznatih sada kao kozaci. Nije ni slučajno da na ukrajinskim predjelima, uz Podnjeprovlje nastaju vojna središta poznata kao Sič sa središtem u Zaporožju. Vrhovnu funkciju nekadašnjih kneževa ostvaruje vojni poglavar – get'man. Za razliku od srednjovjekovne diobe vlasti, koja se prenosila prema rodbinskoj povezanosti kneževe dinastije, get'man je mogao postati samo uz izbornost većinom kozačke zajednice te isto tako mogao je biti skinut s dužnosti. Vojna organizacija ukrajinskog Podnjeprovlja je predstavljala svojevrstu slobodarsku formaciju ratničkog usmjerenja. Ratovi su se vodili protiv vjerskog neprijatelja – busurmana kako su imenovani nekršćanski Tataari i Osmanlije. U isto vrijeme ratovalo se i s katoličkom Poljskom koja se doživljavala kao osvajač ukrajinskih pravoslavnih terena. Međutim, osim religijskih motivacija ne manje značajna je bila ideologija neovisnosti, otpor tuđem gospodarenju nad slobodnim čovjekom, nad narodom.

Spoznaje o kozaštvu su se širile Europom, izazivale su interes i kod pravoslavnih naroda ugroženih na Balkanu. Tipološki - prema ustrojstvu, organizaciji života i ratovanja ukrajinsko kozaštvo je dominacijom slobodarstva, vojne demokracije bilo privlačno drugim narodima te je etnički sustav kozačkih postrojbi bio obilježen različitim narodima pa tako i srpskim. Srpska, crnogorska hajdučija je bila u određenoj mjeri srodna kozaštvu, što je privlačilo srpski kontingent u vojne organizacije Zaporožja. Srpska imena su vidljiva u popisu ukrajinskog kozaštva koje je sve dinamičnije izražavano kao branitelj pravoslavnog življa kojem su pripadali i srpski vojnici u kozačkim pukovima.

Ne manje značajan faktor popularnosti kozaštva bio je nacionalno-oslobodilački rat ukrajinskog naroda sredinom 17. stoljeća koji je doveo do snažnog duhovnog uzleta u ukrajinskom društvu, još više je pridonosio širenju spoznaje u europskim zemljama o Zemlji Kozaka – Ukrajini. Na Balkanu se čulo o ukrajinskom kozaštvu što potvrđuju i činjenice učešća srpskog življa u redovima vojske na čelu s Bogdanom Hmeljnyčkim.

Međutim, poslije snažnog uzleta u razgradnji državnosti Ukrajina od druge polovice 17. stoljeća doživljava postupni slom nacionalnih formi državnosti koje, uz poljski ekspanzionizam ruši moskovski carizam. Otpor Moskovskoj ekspanziji uobličava djelatnost niza get'mana. Kulminaciju otpora simbolizira get'man Mazepa, koji je doprineo procvatu baroka u širokom dijapazonu kulturnih izražaja. Međutim, Mazepine težnje

osamostaljivanja od moskovskoga cara, uz savezništvo s zapadnim vladarima, doživjele su slom pod Poltavom u bitkama 1709. Poraz get'mana je jačao agresivnu osvetu susjednog vladara Petra Prvog, koji se širio prema jugu, doživljavajući susjedni ukrajinski narod kao svoje vlasništvo, rušeći njegovu nacionalnu neovisnost. Takvu politiku nastavljaju carevi narednih razdoblja u kojima je Ukrajina postupno kolonizirana, u čemu su korišteni metodi međuetničkih sukobljavanja. Upravo u toj funkciji je iskorišten i srpski etnički kontingent, doveden na ukrajinske terene sredinom 18 vijeka.

Položaj srpskoga naroda u razdoblju doseljavanja na ukrajinska područja u određenoj mjeri bio je srodan položaju Ukrajinaca, najprije u statusu nedržavnoga naroda koji se našao na udaru monarhija s imperijalnim usmjerenjima prema tim narodima. Srpski narod je bio na udaru tri najveće imperije: porobljen ili potisnut osmanskim osvajačima, našao se u nepovoljnom položaju na terenima Austrijske monarhije i bio je iskorišten ruskim monarsima u težnjama teritorijalnom proširenju prema Ukrajinu. Ukrajina u 18. stoljeću je bila podijeljena između Ruskog i Austrijskog carstva, a na jugu je podvrgnuta ugrozama Krimskog kaganata kao saveznika Osmanlija.

U stanju obrane od osvajača nastao je problem doseljavanja srpskih doseljenika na južno-ukrajinska područja koja su pripadala kozaštvu. Srpske seobe na terene zaporoških kozaka su ostvarivane u razdoblju kada se vršila ukrajinska intelektualna intervencija na području srpskog duhovnog, kulturnog života i nastanka baroka. U stvaranju baroknih izražaja u srpskoj kulturi su dominantnu ulogu odigrali predstavnici ukrajinskog baroka. Međutim, izvan kulturne komunikacije, doseljavanje Srba na ukrajinske prostore sredinom 18. vijeka je ostvarivano u ozračju vjere u odlazak u „zemlju spasa“ odakle je pristizala duhovna pomoć. U realnosti migracija je organizirana ruskim carizmom s ciljem sloma ukrajinske kozačke formacije. Srpski su doseljenici bili vođeni vjerom u mogućnost opstanka kao etnosa, naroda sa svojom crkvom, kulturom, jezikom, što nije bilo ostvareno niti u jednom segmentu. Ruski carizam nije vidio u doseljenicima objekat poštovanja već kao instrument koloniziranja Ukrajine putem sloma kozaštva i kao objekt daljeg asimiliranja. Slično je službeni Beč koristio etničke migracije s ciljem slabljenja drugih naroda monarhije, čemu je potvrda i doseljavanje ukrajinskog stanovništva iz Zakarptja na prostore Vojvodine – sredinom 18. vijeka (Zakarpats'ka Ukrajina 2017).

Srpski živalj u seobama prema Ruskom carstvu se vodio mitom o zajedništvu kao pravednom ideologemu: u crkvenoj sredini mit se temeljio na idejama pravoslavlja kao zajedničke vjere, u građanskoj – na mitu o slavenskom bratstvu, u širokim masama – na nadama u zaštitu i opstanak u etnički srodnoj sredini, uz humanoga pokrovitelja kakvom se vidjela Rusija i njeni carevi. Nijedna opcija nije se ostvarila: ruska vlada nije podržala, već

je zabranila postojanje srpske crkve kao posebne institucije; pojam slavenstva kao neke zajedničke obitelji nije bio poznat tadašnjoj ruskoj svijesti, pojaviti će se skoro 100 godina kasnije kao slavenofilstvo - ideologija o dominiranju Rusa nad Slavenima. Narod nije dobio neke privilegije i bio je tretiran kao i Ukrajinci – kolonijalno (Paščenko 2017).

Treba naglasiti da je srpska etnička komponenta nestala s vremenom kao posebni etnikum na trenima Ukrajine pod Rusijom. Tako nešto nije bilo karakteristično za srpski etnikum u sklopu dva druga imperija: Srbi pod Osmanlijama su opstali, bez obzira na jaram; Srbi pod Austrijom su opstali, izgradivši tokom 18. vijeka vlastitu kulturu – naporima ukrajinskih kijevo-mogiljanaca i njihovih srpskih učenika. Jedino srpski živalj koji se našao na trenima Ukrajine pod Rusijom je nestao već sredinom 19. stoljeća. Tijekom povijesnog razvoja na ukrajinskim terenima su se formirale zone međuetničkih komunikacija, nastale u graničnim regijama. Takve su bile ukrajinsko-poljska etnička granica koja je nastajala tokom 10–20 stoljeća; ukrajinsko-slovačka i ukrajinsko-ugarska etničke granice, posebno izražene tokom 19–20 stoljeća; ukrajinsko – vlaški međuetnički kontakti, koji su se razvijali tokom 14–20 stoljeća. Posebnu povijest ima razvoj međuetničkih odnosa na sjeveru Ukrajine, obilježenu ukrajinsko-bjeloruskom granicom; na jugu – kontaktima sa stepskim, tatarskim kontingentom, i posebno – na istoku, obilježenom ukrajinsko – ruskim odnosima.

U polietničkom sustavu etničke povijesti Ukrajine srpski kontingent nastaje kao obilježen povijesno-političkim faktorom – spomenutim organiziranim doseljavanjem. Isti faktor je utjecao na postupni nestanak Srba na prostorima Ukrajine. Razlozi njihovog nestanka se vide u djelovanju niza faktora: vanjski – asimilacijska, denacionalizatorska politika ruskoga carizma, djelovanjem kojeg niti jedan od ciljeva srpskih doseljavanja u granice Rusije nije se mogao ostvariti, već je radio suprotno: pravoslavlje i slavenstvo su korišteni kao instrumentarij asimiliranja. Unutarnji faktor vidi se u tipološkoj srodnosti doseljenika s ukrajinskim narodom – bliskost jezika, ista vjera, sličan socijalni status nedržavne etnije pogodovali su stapanju srpskih doseljenika s ukrajinskim stanovništvom. Ne manje snažno je djelovalo unutarnje uvjerenje srpskog čovjeka u slavensko bratstvo, odsustvo otpora kolonijalnoj politici – ukidanje administrativnih formacija, poznatih kao *Nova Srbija ili Slavenosrbija*, a zatim i zabrana samostalne srpske crkve (Paščenko 2015, Paščenko 2018).

Predstavnici srpskog oficirstva su išli u službu ruskoj vlasti gdje su bili poznati kao uspješni sluge carizma, imali su karijeru u sistemu, neki su ušli u povijest. Između ostalih – Petar Tekelija dobio je naredbu krenuti na Volgu s ciljem ugušenja seljačkoga ustanka koji je predvodio Jemeljan Pugačev. Na putu prema Volgi dobio je naredbu napasti na kozačke formacije te zajedno s generalom Teodorom Čorbom ljeti 1775. osvaja

središte ukrajinskih kozaka, poznato kao Zaporoška Sič (Petračkov, 2105). Mihajlo Miloradović je radio na suzbijanju ustanka ruskih dekabrista od ruku kojih je teško ranjen umro u decembru 1825.

Dok je Ukrajina tijekom 18. stoljeća gubila forme državnosti, podijeljena između Ruske i Austro-Ugarske monarhije, u srpskoj kulturi i dalje se širio ukrajinski utjecaj kojim je obilježen razvoj srpske kulture sve do sredine 19. stoljeća. Tokom razdoblja realizma, usprkos teškom položaju Ukrajine, stisnute u raljama imperijalne politike, ukrajinska književnost probijala se na srpski prostor. Ukrajinski realizam snažno je odjeknuo u srpskom realizmu gdje je narodna proza potpisana spisateljicom Marko Vovčok imala veliku popularnost kod srpskih realista, čemu je potvrda i stvaralaštvo Janka Veselinovića. Ukrajinski motivi povremeno odjekuju kod srpskih pisaca, dok je srpska tema uvijek nailazila na pozitivan stav kod ukrajinskih pisaca – od Tarasa Ševčenka do Ivana Franka i Lesje Ukrajinke. Književnost moderne, mada i manje obilježena neposrednim kontaktima, tipološki je srodna u objema književnostima.

U povijesti interetničkih odnosa ukrajinski etnikum je jače vidljiv na srpskim terenima nego obrnuto – srpski etnos, koji se postupno stapa s ukrajinskim od sredine 19. stoljeća, ali genetska, tematska povezanost s srpskim doseljenicima sredine 18. stoljeća kod niza predstavnika kulture podruske Ukrajine obilježena je različitim eksplikacijama. Na srpskim terenima doseljavanje iz Ukrajine ostvaruje se od sredine 18. do kraja 19. stoljeća – u okvirima austrougarskog prostora, kada poslije spomenutog preseljavanja sredinom 18. vijeka stanovništva iz Zakarpatja stiže novi organizirani val migracija na rubu 19. i 20. stoljeća iz Galicije prema Bosni. Doseljavani etnikum, uglavnom ruralnoga porijekla, doprinio je spoznajama o tim Rusynima ili Galicijanima kako su ih imenovali starosjedioci (Ukrajinska Galicija 2015).

Ukrajinska Galicija postaje aktualna u svijesti južnoslavenskog stanovništva od 1914. godine i nadalje - u razdoblju Prvog svjetskoga rata i narednih godina pada monarhija, boljševičkog vrtloga, sovjetskih intervencija na ukrajinska područja. U nizu događaja srpska komponenta je vidljiva sudjelovanjem u različitim aspektima. Jedan od izraženih – vojno zarobljeništvo na Istočnoj fronti, gdje su u austrougarskoj vojsci bili vojnici srpskoga porijekla. Nemalo je vojnika srpskoga porijekla bilo raspoređeno po ukrajinskim mjestima gdje su radili sve do pada ruske monarhije i proglašenja Ukrajinske Narodne Republike. Srpski zarobljenici su predstavljali glavni kontingent u težnjama srpske i ruske vlade stvoriti vojnu jedinicu poznatu kao Srpski dobrovoljački korpus sa sjedištem u Odesi (Paščenko 2018). U kasnijim desetljećima, sve do 1930-ih godina, u različitim sovjetskim strukturama bilo je primjera i srpskih sudionika koji su ostali ovdje, učestvovali u sovjetskoj stvarnosti, bili su žrtve represija od strane NKVD što masovno doživljava i ukrajinski narod.

Tokom 1930-1940-ih Ukrajina se našla između dvije totalitarne mašinerije – staljinizma i hitlerizma. Ukrajinski narod je bio podvrgnut žestokim represijama sovjetskog režima početkom 1930-ih - istrebljenjem seljaštva isplaniranom gladi u najplodnijoj zemlji svijeta (Genocidni zločin 2008). Početkom 1940-ih drugi totalitarni režim – nacistički je vodio srodnu sovjetskom režimu strategiju istrebljenja ukrajinskog naroda. U Drugom svjetskom ratu Ukrajina, ispočetka okupirana nacističkom intervencijom, postupno se organizira u antifašističkoj borbi. Ukrajinci su masovno učestvovali u sovjetskoj vojsci, koja je pružala otpor okupaciji. Četiri Ukrajinske fronte su bile popunjavanje ljudskim resursima iz Ukrajine. Od Dnjeptra do Beograda, Beča, Praga i Berlina prošli su ukrajinski vojnici, ukupno šest milijuna, u postrojbama Crvene Armije. Ukrajina je bila učesnica protiv hitlerovske koalicije, zajedno s saveznicima oslobađala je Europu od nacizma. Vojnici ukrajinskog porijekla učestvovali su u ofanzivama sovjetske vojske na opširnim područjima, uključujući i područja Srbije. Ukrajinska prezimena i danas su na grobnicama vojnika, sahranjenih po Srbiji gdje su zajedno s vojnicima Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije oslobodili Beograd i krenuli dalje na Berlin.

U prvim poslijeratnim godinama sovjetske su tajne službe krenule na terene tadašnje Jugoslavije, represirajući i predstavnike ukrajinsko-rusinske manjine. Slična je represivna politika bila vođena na zapadnoukrajinskim teritorijama, gdje su masovno hapšeni Ukrajinci i deportirani u GULAG. Međutim, bez obzira na represije u sovjetskim logorima, vojnici Ukrajinske Ustaničke Vojske su prvi u GULAG-u podigli ustanak protiv staljinističkoga režima.

U sovjetskoj politici poslije 1948. bili su presječeni kontakti između Ukrajine i Srbije, ali na jednoj i drugoj strani čuvana je svijest o blizosti kultura. Srpski su intelektualci zasluženi u prevođenju ukrajinske klasike, dok je na ukrajinskoj strani posvećivana velika pažnja djelatnosti Vuka Karadžića i posebno srpskom epu (Projekat Rastko). Posebna zasluga u prezentiranju kulture, književnosti Ukrajine pripada zajednici Ukrajinaca – Rusina Srbije, koja se u često teškim okolnostima trudila predstavljati Ukrajinu kroz književnost, folklor, jezik, kulturu cjelovito.

Sovjetsko razdoblje je usprkos ideološkim, političkim, cenzurnim preprekama režima obilježeno prevođenjem, posebno 1970-ih godina, između ostalog zalaganjima studentske omladine u čemu je vidljiva zasluga Srđana Raškovića. Upoznavanje s ukrajinskom književnošću ostvarivalo se u druženju sa studenima iz Kijeva. Zahvaljujući kontaktima s ukrajinskim kulturnim krugovima u inozemstvu, pristizala je literatura, zabranjivana sovjetskim režimom. Eminentna knjiga *Streljani preporod. Antologija 1917 – 1933*, objavljena u Parizu 1959. uz druge izvore pružila je mogućnost da se srpsko društvo upozna sa modernim ukrajinskim pjesništvom (Paščenko 2012). Naporima tadašnjih studenata Beogradskog univerziteta ukrajinska

književnost u izboru Jevgenija Paščenka, kroz prijevodi Srđana Raškovića, širila se po književnim časopisima. Javnost je upounavala stvaralaštvo ukrajinskih pisaca europske razine i tako se rušila slika o toj književnosti kao minornoj ili uglavnom socrealističkoj.

Uvođenje ukrajinstike na Filološkom fakultetu Beogradskog univerziteta je bilo logičan rezultat razvoja srpske slavistike i njene značajne grane – ukrajinstike. Zahvaljujući organiziranom radu, usmjerenoj naučnoj djelatnosti postignute su vidljivi rezultati, posebno - komparativno proučavanje ukrajinskog i srpskog jezika, naučno važne ali dugo vrijeme zanemarene u slavistici teme. Izuzetna i prvotna zasluga u razvoju srpske ukrajinstike pripada njenom lideru Ljudmili Popović, koja je u struci postigla značajne rezultate, što potvrđuju publikacije suradnika beogradske ukrajinstike i međunarodna priznanja (Ukrajinstika i slovenski svet, 2017).

Srpsku ukrajinstiku, odnosno istraživače ukrajinsko-srpskih veza i odnosa očekuju brojne teme koje su obilježene aspektom noviteta i ukazuju na nužnost daljih produbljenih istraživanja. Ocrtna ovdje polja upućuju na povijesnu dubinu i tematsku širinu istraživačke problematike – od problema etnogeneze, kroz kontaktna, tipološka, stilistička proučavanja ukrajinske i srpske kulture u opširnom tematskom, teoretskom dijapazonu.

Srpska ukrajinstika, odnosno ukrajinska srbistika, slavistika cjelokupno predstavljaju sastavni deo društvene nauke, uključene u težnje prema općeljudskim vrijednostima. Ukrajina, kao i Srbija, predstavljaju sastavni deo europskih duhovnih, kulturnih, intelektualnih vrijednosti. Duboki korijeni ukrajinsko-srpske historijske povezanosti svjedoče o srodnosti ovih kultura i društvenih ideala. Ukrajinsko-srpske veze su mnogo dublje od privremenih nevremena koji pokušavaju srušiti taj hrast uzajamnosti i neće uspjeti jer ukrajinsko-srpska uzajamnost je jača od pokušaja posijati zlo sjeme razdora na gruntu koji je bogat plodovima dobra.

Jevgenij Paščenko

RELATIONS BETWEEN UKRANIANS AND SERBIANS THROUGHOUT HISTORY: CONTACTS, TOPOLOGY AND STYLISTICS

Summary

One of the biggest influences on the relations among Ukrainians and Serbians was the process of Serbian migrations on the territory of the south and east Ukraine during the mid 18th century. This research analyzes the methodological principles of the Slavic studies in the 19th century and the following period of the Soviet Slavistics. In the research, the apology of the Russian imperial politics in the colonization of the Ukrainian territory is dominant. Ukrainian intellectuals of the imperial period tried to subtly, due to the political restraints, point out the negative consequences of such migrations, primarily for the future of Zaporoske Siči. In this

paper, the 18th century migration of Serbians towards the Russian empire is viewed from various perspectives. Other than the political motivation of the migration and the Serbian search for “liberation” in the monotheistic Russia, this migration is also analyzed as a form of the Slavic baroque. This myth of Russia being the saviour collapsed, as the immigrants were used to destroy the independence of Ukraine, and, afterwards, were assimilated. Novoserbija and Slavenoserbija were used by the empire as a bait to use the Serbian masses in their imperial expansion, and as an instrument to tear down the backbone of the nation - the Ukranian kozaks. The fate of the Serbain immigrants was similar to the one of the Ukranians, as they were both assimilated. However, the process of migration is reflected in the toponymy, literature, historical research and the interethnic relations on the territory of the south-east Ukraine. Here, it is shown how the toponymies of the immigrants occurred where the Ukranian names already existed, and whether the Serbian namings disappeared or survived in the following historical periods. The Serbian ancestry of a number of the Ukranian intellectuals is emphasized. The relations formed in the 18th century among the Ukranians and Serbians are only one part of the permanent and fruitful relations among these two nations. In this critical period, they were used by the Russian’s anti-ukrainism to show the imperial political orientation.

Key words: Ukranian-Serbain relations, Slavenoserbija, Novoserbija.

LITERATURA

- Balushok, Vasyl. *Ukrainska etnichna spilnota. Ethnenez, istoriia, etnonimiia*. 2008. Bila Tserkva: Vydavets O. V. Pshonkivskyyi. (Cyrillic)
- Etnichna istoriia davnoi Ukrainy. 2000. Kyiv: Instytut arkeolohii NANU. (Cyrillic)
- Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini 1932-1933. Голодомор / Gladomor*. 2008. Uredio: dr. Jevgenij Paščenko. Knjižnica Ucrainiana Croatica, knjiga 1. Zagreb: Udruga Hrvatsko-ukrajinska suradnja (HORUS).
- Hurska, Alevtyna. *Mova ta hramatyka ukrainskoho ornamentu*. 2003. Kyiv: Alternatyvy. (Cyrillic)
- Khobzei, Nataliia. *Hutsulski svity. Leksykon*. 2013. Lviv: Instytut ukraïnoznavstva NANU. (Cyrillic)
- Khudash, Mykhailo. *Pokhodzhennia imen ta relihiino-mifolohichni funktsii davnoruskyykh i spilnoslovianskyykh yazychnytskykh bozhestv*. 2012. Lviv: Instytut narodoznavstva NANU. (Cyrillic)
- Khudash, Mykhailo. *Ukrainski karpatski i prykarpatski nazvy naselenykh punktiv (vidapeliatyvni utvorennia)*. 2006. Lviv: Instytut narodoznavstva NANU. (Cyrillic)

- Kobza, Natalia. Hutsulska mifolohiia. Etnolinhvistychnyi slovnyk. 2002. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU. (Cyrillic)
- Kugutjak, Mykola. *Kamena svetišta ukrajinskih Karpata. Prijevodi s ukrajinskoga*. 2018. Jevgenij Paščenko, Tetyana Fuderer (ur). Knjižnica Ucrainiana Croatica, knjiga 16. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Kultura i pobut naselennia Ukrainy. 1991. Kyiv: Lybid. (Cyrillic)
- Makarchuk, Stepan. 2008. Etnichna istoriia Ukrainy. Kyiv: Znannia. (Cyrillic)
- Mytropolit, Ilarion. 1965. Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu. Vinnipeh: «Volyn». (Cyrillic)
- Paščenko, Jevgenij. 2015. *Ukrajinsko-srpske veze u doba baroka*. Banja Luka: Ukrajinsko kulturno društvo „Taras Ševčenko“.
- Paščenko, Jevgenij. 2018. *Tragom hrvatskih domobrana. Istočno bojište 1914. – 1918*. Knjižnica Ucrainiana Croatica, knjiga 18. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Paščenko, Jevgenij. 2018. *Ukrajinsko – srpske veze u doba baroka XVII – XVIII stoljeće*. Novi Sad: Savez Rusina Ukrajinaca Srbije.
- Pashchenko, Yevhen. Slavistyka, yakoi nemaie: Hryhorii Verves. 2012. //Vsesvit. Vsesvit - Review of world literature. 3-4, str. 247-251 <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/973/41/> (Cyrillic)
- Pashchenko, Yevhen. Ukrainsko-serbski zviazky doby baroko. XVII– XVIII st. 2017. Kyiv: Osvita Ukrainy. (Cyrillic)
- Pavliuk, Stepan. Etnoheneza ukraintsiv: sprobna teoretychnoi konstruktсии. 2006. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. (Cyrillic)
- Petrakov, Vyktor. Razrushytel zaporozhskoi sechy – heneral rodomy Serbyy. Seoba srba u Rusko Tsarstvo polovynom 18 veka. — Novy Sad, 2005. — S. 258—259. <http://www.rastko.rs/rastko-ukr/istorija/2003-ns/vpetrakov.pdf> (Cyrillic)
- Poritska, Olha. Ukrainska narodna demonolohiia u zahalnoslovianskomu konteksti (KhIKh – poch. KhKh st.). 2004. Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii NANU. (Cyrillic)
- Projekat Rastko. Kijev-Lavov. Biblioteka ukrajinsko-srpskih kulturnih veza*. https://www.rastko.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/index.html#ukrajina
- Seheda, Serhii. Antropolohichni sklad ukrainskoho narodu. 2001. Etnohenetychnyi aspekt. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. (Cyrillic)
- Ukrajinska Galicija (prijevodi s ukrajinskoga)*. 2015. Uredio Jevgenij Paščenko. Knjižnica Ucrainiana Croatica, 12. Zagreb: Katedra za

ukrajinski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Ukrajinski Karpati. Etnogeneza – arheologija – etnologija. Prijevod s ukrajinskoga. 2014. (Priredio Jevgenij Paščenko). Biblioteka Ucrainiana Croatica, knj.11. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Ukrajnistika i slovenski svet. Povodom 25 godina ukrajnistike na Univerzitetu u Beogradu. 2017. Zbornik naučnih radova. Beograd: Univerzitet u Beogradu. Filoloski fakultet. http://conference.ukrajnistika.edu.rs/Ukrajinistyka_ta_slovjanskyj_svit.pdf (Cyrillic)

Zakarpats'ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet. Prijevod s ukrajinskoga. 2017. (Priredio Jevgenij Paščenko). Novi Sad: Savez Ukrajinaca Rusina Srbije.

Zalizniak, Leonid. *Pervisna istoriia Ukrainy.* 1999. Kyiv: Vyshcha shkola. (Cyrillic)

Zhaivoronok, Vitalii. *Znaky ukrainskoi etnokultury. Slovnyk – dovidnyk.* 2006. Kyiv: Dovira. (Cyrillic)

